

•
ANALELE ȘTIINȚIFICE
ALE
UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA”
DIN IAȘI
(SERIE NOUĂ)

ISTORIE

TOM LXVII
2021

Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

CUPRINS

Actele Conferinței „Civilizație aulică și civilizație urbană în Moldova și Țara Românească. Secolele XIV-XVII”

Maria Magdalena Székely, <i>Civilizație aulică și civilizație urbană în Moldova și Țara Românească. Secolele XIV-XVII (Cuvânt înainte)</i>	11
Radu Cârциumaru, <i>O ipoteză privind datarea primei fresce din Biserica Domnească a Târgoviștei în vremea lui Mihnea Turcitul</i>	17
Liviu Marius Ilie, <i>Domnia și cancelaria – danie și cronologie în perioada Paștilor în Țara Românească (secolul al XV-lea)</i>	27
Maria Magdalena Székely, <i>Daruri, mărfuri și obiecte de prestigiu la curtea Moldovei în secolul al XVI-lea</i>	33
Minodora Cârциumaru, <i>Inelul jupâniței Vlădae. O descoperire arheologică și implicațiile ei istorice</i>	59
Ștefan S. Gorovei, <i>În căutarea „patriciatului” pierdut. O revenire</i>	77
Marius Păduraru, <i>„Pe vremea ce au fost Mareș banul vornic mare, fiind mare și putêrnecu”. Adăugiri la biografia marelui dregător muntean Mareș Băjescu</i>	89

Daniela Orzață, <i>Ancient library of Alexandria foreign book fund</i>	111
Lucrețiu Mihailescu-Bîrliba, <i>Soldats provenant du milieu rural de la province de Mésie Inférieure dans les légions romaines</i>	129
Iulia Dumitrache, <i>Haine pentru soldați: contracte cu statul roman și afaceri personale</i>	135
Fabian Doboș, <i>Augustin – al doilea Atanasie</i>	143

Andrei Constantin Sălăvăstru, <i>The doctrine of lawful rebellion in the princely proclamations of the French wars of religion</i>	151
Sorin Grigoruță, <i>„A slujit domniei mele cu dreptate și cu credință”. Câteva considerații privitoare la Andrei, hatmanul lui Petru vodă Șchiopul</i>	165
Eduard Rusu, <i>Muzica nunților domnești</i>	189
Gheorghe Lazăr, <i>Danii românești în favoarea așezămintelor ortodoxe sud-dunărene. Noi mărturii documentare</i>	201
Mihai-Bogdan Atanasiu, <i>Crâmpeie din istoria Bisericii Sfinții Teodori din Iași prin însemnări de odinioară</i>	219

Cuprins

Alexandru-Florin Platon, <i>Evenimentele anului 1821 în corespondența unui negustor genevez din Odesa: Jean-Justin (Jules) Rey</i>	231
Cristian Ploscaru, <i>Between the diplomacy of war or peace and the Ottoman occupation of the Romanian Principalities (1821-1822)</i>	245
Laurențiu Rădvan, <i>Un plan necunoscut al orașului Târgoviște din 1831</i>	265
Mihai-Cristian Amărieuței, Simion-Alexandru Gavriș, <i>Administrația moldoveană la începutul perioadei regulamentare: funcționarii Ministerului de Interne și ai Comitetului Sănătății (1834)</i>	279
Andrei Melinte, <i>Din istoricul înființării orașelor din Țara Românească în prima jumătate a secolului al XIX-lea</i>	301
Remus Tanasă, <i>Between "millet" and self-determination: the Ottoman-Armenian case</i>	321
Aleksandr Stykalin, Ioan-Augustin Guriță, <i>Din corespondența arhimandritului Iuliu Scriban cu arhiepiscopul Arsenie Stadnički păstrată la Moscova</i>	331
Ștefan Crăciun, <i>Nicolae B. Cantacuzino – primul trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Berna (1911-1912)</i>	355
Claudiu-Lucian Topor, <i>German administration in Romania under military occupation: everyday life in the vicinity of the operations army (1916-1918)</i>	365
Stefano Santoro, <i>The image of Bolshevism in the Italian public opinion, 1917-1919</i>	377

Lucian Leuștean, <i>New contributions on the dispute at the Peace Conference (February-March 1920) concerning the Romanian-Hungarian border</i>	391
Krzysztof Nowak, <i>Motivations, obstacles and complications on the path of Polish diplomacy to an alliance with Romania. Reflections on the 100th anniversary of the Polish-Romanian military alliance of 1921</i>	405
Árpád Hornyák, <i>The League of Nations loan to Hungary in 1924 with special regard to Yugoslav aspects</i>	421
Ionel Moldovan, <i>Noi considerații privitoare la înființarea Facultății de Teologie din Chișinău (1926)</i>	443
Andreea Dahlquist, <i>Romanian propaganda in Sweden during the Second World War</i>	459
Elena Dragomir, <i>Relațiile comerciale cu Occidentul în concepția economică a României postbelice. Argumente pentru o nouă perspectivă de studiu</i>	475
Daniel Lazăr, <i>30 de ani de la destrămarea R.S.F. Iugoslavia. Despre politică, societate și „cultură de masă” – considerații</i>	495

<i>In memoriam: Mihail Vasilescu, Ioan Caproșu, Ion Agrigoroaiei</i>	507
<i>Recenzii și note bibliografice</i>	513
EUSEBIU DE CEZAREEA, <i>Istoria bisericească</i> , traducere din limba greacă veche, studiu introductiv și note de Teodor Bodogae, ediție revizuită de Tudor Teoteoi, Basilica, București, 2020, 560 p. (PSB, s.n. 20) (Nelu Zugravu); <i>Beyond Ambassadors; Consuls, Missionaries, and Spies in Premodern Diplomacy</i> , ed. Maurits Ebben și Louis Sicking, Leiden, Editura Brill, 2020, 236 p. (Mihai Covaliu); Rebecca Haynes, <i>Moldova: A History</i> , London,	

New York, I. B. Tauris, 2020, xvi + 240 p. (*Laurențiu Rădvan*); Carol Iancu, *Evreii din Hârlău și împrejurimi. Istorie și memorie*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2020, 250 p. (*Dănuț Fotea*); Victor Taki, *Russia on the Danube: Empire, Elites, and Reform in Moldavia and Wallachia 1812-1834*, Budapest, Vienna, New York, Central European University Press, 2021 (*Cristian Ploscaru*); Mirel Bănică, *Bafta, Devla și Haramul. Studii despre cultura și religia romilor*, Iași, Editura Polirom, 2019, 472 p. (*Monica Chicuș*); David E. Nye, *American Illuminations. Urban Lighting, 1800–1920*, Cambridge, The MIT Press, 2018, x + 280 p. (*Simion Câlția*); Mihai Ștefan Ceaușu, Ion Lihaciu, *Autonomia Bucovinei (1848-1861). Studiu și documente*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2021, 374 p. (*Ioan-Gabriel Chiraș*); *Universitatea din Cluj în perioada interbelică*, vol. III, *Facultatea de Litere și Filosofie*, coordonator Ana-Maria Stan, editori Ioan-Aurel Pop, Simion Simon, Ioan Bolovan, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2019, 364 p. (*Dragoș Jipa*); Radu Ioanid, *Pogromul de la Iași*, ediție îngrijită de Elisabeth Ungureanu, prefață de Alexandru Florian, București, Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, Iași, Polirom, 2021, 142 p. (*Mihai-Daniel Botezatu*); Michael Shafir, *România Comunistă (1948-1985). O analiză politică, economică și socială*, traducere din limba engleză de Mihai-Dan Pavelescu, București, Editura Meteor Press, 2020, 432 p. (*Andrei Mihai Rîpanu*); *Panorama comunismului în România*, ed. de Liliana Corobca, Iași, Editura Polirom, 2020, 1150 p. (*Daniel Chiriac*).

Abrevieri

Crâmpie din istoria Bisericii Sfinții Teodori din Iași prin însemnări de odinioară**

Cartea manuscrisă ori tipărită a constituit în veacurile din urmă un prețios patrimoniu cultural și material. Nu de puține ori oamenii acelor vremuri, fie ei persoane private sau membri ai unor comunități și instituții, se îngrijeau să înscrie cărțile, ca bunuri patrimoniale, în testamente, foi de zestre, catastife de avere și inventare. De cele mai multe ori aceste bunuri erau comandate sau cumpărate, contra unor sume impresionante, pentru a îmbogăți patrimoniul familial sau instituțional, ori pentru a fi dăruite. Acest patrimoniu mobil, perisabil și mereu la îndemâna vicisitudinilor de orice fel, constituie astăzi un important izvor istoric, atât prin simpla existență a acestor cărți, cât, mai ales, prin impresionantul tezaur de informații, de incontestabilă valoare și de neîndoielnică autenticitate, pe care ni-l oferă însemnările de pe filele lor. Nu voi stăruia aici în a prezenta importanța, îndeobște cunoscută, a acestui tip de izvoare, însă putem afirma că reconstituirea de față, bazată exclusiv pe însemnări de pe cărți, dovedește încă o dată acest fapt.

Studiul nostru are în centrul atenției patrimoniul de carte de la biserica Sfinților Teodori din Iași¹, o bogăție culturală a urbei în general, și a lăcașului în mod special, împărțiată astăzi, cât va mai fi rămas din ea, în diverse arhive, depozite ori colecții particulare. Obiectivul inițial al acestui demers a fost realizarea unui inventar al cărților care au constituit, în veacurile XVIII-XIX, zestrea bisericii din Târgul de Sus al Iașilor, întreprindere care, așa cum vom arăta, a dus la identificarea a 39 de cărți, în totalitate liturgice. Desigur, numărul lor va fi fost mult mai mare, însă singurul indiciu care leagă obiectul în sine, de lăcașul în care și-a găsit menirea, îl constituie astăzi însemnările așternute de-a lungul vremii pe paginile lui. Pe baza informațiilor oferite de aceste însemnări, am identificat crâmpie din trecutul lăcașului, în special oameni și fapte, care pot sta în viitor la

* CS III dr., Institutul de Cercetări Interdisciplinare, Departamentul Științe Socio-Umane, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România; bogdan23atanasiu@yahoo.com.

** Textul are la bază comunicarea cu același nume, susținută în cadrul Simpozionului național Zilele Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 26-27 octombrie 2018.

¹ Biserica poartă hramul a doi sfinți mari mucenici, Teodor Tiron (17 februarie) și Teodor Stratilat (8 februarie), de unde și denumirea de „Sfinții Teodori” (Mircea Ciubotaru, „Misterele” *onomastice ale Iașilor*, vol. I, București & Heidelberg, 2021, p. 361).

îndemâna realizării unui studiu monografic al vechii ctitorii, pentru perioada avută în vedere.

De la început trebuie precizat faptul că biserica, ridicată din lemn, cândva, la mijlocul veacului al XVII-lea, cel mai probabil din contribuțiile târgoveților de acolo², a ars în două rânduri – la 1735 și la 1760³, momente în care se vor fi distrus și cărțile de cult cu care au înzestrat-o ctitorii cei vechi. Astfel, după ridicarea noii biserici de zid, pe la 1760, prin contribuția enoriașilor⁴, a reînceput constituirea patrimoniului de carte. O mare parte a acestuia, adunat cu multă cheltuială în veacurile XVIII-XIX, se mai păstra în cuferele bisericii și în secolul trecut când s-au transcris însemnările de pe filele cărților, în perioada interbelică de către Constantin Bobulescu⁵ și Gheorghe Ghibănescu⁶ și, ceva mai târziu, înainte de anul 1968, de către preoții Ilie Gheorghită și Gheorghe Agapie⁷. Toate acestea, cu mai mult sau mai puțin spirit critic, au fost republicate curând în cele patru tomuri ale *Corpusului de Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei*⁸. Analiza acestor însemnări ne-a dat posibilitatea de a reconstitui, parțial, inventarul de carte care a aparținut bisericii cu hramul Sfinților Mucenici Teodor Tiron și Teodor Stratilat, iar cele 39 de volume pe care, cu certitudine, le putem atribui acestui lăcaș, sunt, în ordinea alfabetică a titlului, următoarele:

1. Un *Aghiasmatar*, singura carte manuscrisă din tezaurul cunoscut al Sfinților Teodori, redactată în anul 1817, cu cheltuială proprie, de către preotul Vasile, parohul lăcașului. În perioada interbelică, această lucrare se afla la Mănăstirea Barnovschi, iar ulterior a ajuns în patrimoniul Mitropoliei⁹.

2. Un *Antologhion*, tipărit la Veneția în anul 1760, a aparținut inițial bisericii Curelari. După jaful turcilor din anul 1821, parohul de acolo, preotul Ioan, a răscumpărat, printre altele, și această carte, care a rămas ulterior la Sfinții Teodori¹⁰.

² Așa cum am arătat și în alt loc (Mihai-Bogdan Atanasiu, *Contribuții prosopografice: Solomon Bârlădeanu, mare logofăt al Moldovei*, în *AȘUI*, s.n., Istorie, LXIII (2017), p. 167 și nota 55), considerăm insuficient dovedită afirmația lui Nicolae Stoicescu conform căreia biserica cu hramul Sfinților Teodori din Mahalaua Muntenimii ar fi fost ctitorită de marele vornic Solomon Bârlădeanu (Nicolae Stoicescu, *Repertoriu bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 475).

³ Nicolae Stoicescu, *Repertoriu*, p. 475-476; Dan Bădărău, Ioan Caproșu, *Iașii vechilor zidiri până la 1821*, ediția a II-a, revăzută, Iași, 2007, p. 374.

⁴ Gh. Ghibănescu, *Documente*, în *IN*, fasc. 1 (1921), p. 115-116, nr. LII (act din decembrie 1760).

⁵ C. Bobulescu, *Inscripțiile bisericilor din orașul Iași*, I, BAR, Manuscrise, A 1580, p. 155-156; 254-268; 279; 286; 797.

⁶ Gh. Ghibănescu, *Notițe de pe cărți*, în „Teodor Codrescu”, V (1935), nr. 1, p. 11-13; nr. 2, p. 29; nr. 3, p. 46.

⁷ Ilie Gheorghită, Gh. Agapie, *Note și însemnări culese de pe cărțile de cult de la Biserica Sf. Teodori din Iași*, în *MMS*, XLIV (1968), nr. 5-6, p. 314-322; *iidem*, *Note și însemnări culese de pe cărțile de cult de la bisericile Curelari și Sf. Teodori din Iași*, în manuscris la BCU-Iași, cota Ms V-288.

⁸ *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei*, un corpus editat de Ioan Caproșu și Elena Chiaburu, vol. I (1429-1750); vol. II (1751-1795); vol. III (1796-1828); vol. IV (1829-1859), Iași, 2008-2009.

⁹ *Ibidem*, vol. III, p. 407.

¹⁰ *Ibidem*, p. 487.

3. Un *Antologhion*, tipărit la Iași în anul 1755, cumpărat și donat Sfinților Teodori în primăvara anului 1843, prin contribuția colectivă a mai multor ctitori printre care Iordache Zagori, care a dat 32 de lei, sau serdarul Constantin Popovici, care a dat 40 de lei¹¹.

4. Un *Antologhion* grecesc, atestat la Sfinții Teodori în data de 19 decembrie 1843, de însemnarea făcută pe paginile lui de către psaltul Ioan Apostolescu¹².

5. O *Cazanie*, fără date de identificare, dăruită Sfinților Teodori, la 10 aprilie 1776, de către diaconul Ștefan și soția sa Ioana „să fie pomană părinților și noao”. Aceasta s-a deteriorat datorită folosirii și a fost legată din nou, la 21 octombrie 1806, cu cheltuiala starostelui Nistor. O vreme, cartea a stat la Curelari, biserica filială Sfinților Teodori, și s-a numărat printre cele răscumpărate de la turci în anul 1821 de preotul Ioan. Alte însemnări târzii atestă întoarcerea ei, una a preotului Vasile din anul 1824 și o alta din 23 iulie 1840, în care se amintește de incendiul care a mistuit dughenele lipovenesti din Târgul de Sus¹³.

6. O altă *Cazanie*, una care cuprinde evangheliile de duminică, numită *Chiriadromion*, tipărită la Mănăstirea Neamț, ulterior anului 1811, răscumpărat cu 10 lei de la turci, în 1821, de către preotul Vasile, împreună cu soția sa, care l-au dăruit Sfinților Teodori unde slujeau¹⁴.

7. Un *Ceaslov* tipărit la Iași în anul 1797, atestat la Sfinții Teodori de însemnarea preotului Vasile din 26 iulie 1824. Pe filele sale se mai găsesc diverse însemnări personale din 1825 și 1843¹⁵.

8. Un alt *Ceaslov*, tipărit la Iași în anul 1846, cumpărat și dăruit Sfinților Teodori, la 22 noiembrie 1852, de către spătarul Iancu Alexandrescu, prin intermediul iconomului Dimitrie Voișălu¹⁶.

9. O *Evanghelie* tipărită la București în anul 1750. Ea a fost cumpărată și dăruită Sfinților Teodori la 7 decembrie 1753 de către Toader Rață și soția sa Smaranda. A fost legată o dată în anul 1755 „cu cheltuiala giupânului Trifan și a giupânesei sale Maria” și, din nou, după aproape un secol, la 26 octombrie 1843, cu banii lui Constantin Stăvărescu¹⁷.

10. Un *Evanghelistar*, sau *Scara sfintelor Evanghelii*, tipărit la Iași în anul 1826, a fost cumpărat în același an, cu 6 lei, de la Mitropolie. Acest fapt este atestat de însemnarea preotului Vasile din 20 august¹⁸.

11. Un *Minei pe luna ianuarie*, tipărit la Râmnic în 1779, semnat de preotul Vasile de la Sfinții Teodori în anul 1824¹⁹.

¹¹ *Ibidem*, vol. IV, p. 265; p. 269. Același manuscris este menționat și la p. 266 însă, însemnarea, publicată după Bobulescu, este defectuoasă și cu multe lipsuri.

¹² *Ibidem*, p. 281.

¹³ *Ibidem*, vol. I, p. 252; 264; vol. III, p. 216; 501; vol. IV, p. 224.

¹⁴ *Ibidem*, vol. III, p. 289.

¹⁵ *Ibidem*, p. 14; p. 558; p. 571; vol. IV, p. 260.

¹⁶ *Ibidem*, vol. IV, p. 443.

¹⁷ *Ibidem*, vol. II, p. 43 (de două ori, cu transcrieri diferite); p. 190; vol. IV, p. 279; p. 548.

¹⁸ *Ibidem*, vol. III, p. 595; p. 601.

¹⁹ *Ibidem*, vol. II, p. 311; vol. III, p. 558.

12. Un *Minei pe luna februarie*, tipărit la Râmnic în 1779, răscumpărat la 1821 de preotul Ioan de la turcii care prădaseră Curelarii. Este atestat la Sfinții Teodori în 1824²⁰.

13. Un *Minei pe luna martie*, tipărit la Râmnic în 1779, este atestat la Sfinții Teodori de însemnările ierodiaconului Ștefan din 25 martie 1817 și 29 martie 1819²¹.

14. Un *Minei pe luna aprilie*, tipărit la Râmnic în 1780, cu o însemnare târzie despre corectarea traducerii lui din limba greacă de către fostul mare gramătic Iordan Capadocianul²².

15. Un *Minei pe luna mai*, tipărit la Râmnic în 1780, atestat la Sfinții Teodori în anul 1824 de iscălitura preotului Vasile²³.

16. Un *Minei pe luna iunie*, tipărit la Buda în 1805, dăruit Sfinților Teodori, la 30 martie 1824 de către Gavriil făclierul²⁴.

17. Un *Minei pe luna iulie*, tipărit la Râmnic în 1780, atestat la Sfinții Teodori în data de 20 iunie 1801 de însemnarea preotului Grigorie de acolo²⁵.

18. Un *Minei pe luna august*, tipărit la Râmnic în 1780, atestat la Sfinții Teodori în data de 26 iulie 1824 de însemnarea preotului Vasile²⁶.

19-20. Două *Mineie pe luna septembrie*, tipărite la Râmnic în 1779, respectiv 1780, ambele cu aceeași atestare din anul 1824²⁷.

21-23. Alte trei *Mineie pe lunile octombrie, noiembrie și decembrie*, tipărite la Râmnic în 1776²⁸, 1778²⁹, respectiv, 1779³⁰, toate având aceeași soartă, ele fiind răscumpărate la 1821 de la turcii care jefuiseră Curelarii, de către preotul Ioan care le-a adăpostit la Sfinții Teodori.

24. Un *Minei pe luna decembrie*, tipărit la Râmnic în 1777, atestat la Sfinții Teodori în data de 20 iulie 1824 de însemnarea preotului Vasile³¹.

25. Un volum ce cuprindea toate cele 12 *Mineie*, tipărit la Râmnic în 1821, era semnat la 30 octombrie 1824 de Grigorie dascăl, probabil tot de la Sfinții Teodori³².

26. Un *Molitvelnic*, tipărit la Iași în anul 1835, atestat la Sfinții Teodori în același an, de iscălitura unui oarecare Gheorghe David³³.

²⁰ *Ibidem*, vol. II, p. 311; vol. III, p. 487-488.

²¹ *Ibidem*, vol. II, p. 311; vol. III, p. 404; p. 427.

²² *Ibidem*, vol. II, p. 328.

²³ *Ibidem*, p. 328; p. 413; p. 487-488 (de două ori); p. 514 (de două ori, cu transcrieri diferite); p. 514 (de două ori, cu transcrieri diferite).

²⁴ *Ibidem*, vol. III, p. 554.

²⁵ *Ibidem*, vol. II, p. 487; vol. III, p. 120 (reluată la p. 121 și 161, cu transcrieri diferite); p. 434 (reluată la p. 435, cu transcriere diferită); p. 557; p. 611.

²⁶ *Ibidem*, vol. III, p. 479; p. 558; p. 595; vol. IV, p. 282; p. 294.

²⁷ *Ibidem*, vol. II, p. 328; p. 437; vol. III, p. 145-146 (de două ori); p. 550; vol. IV, p. 208.

²⁸ *Ibidem*, vol. II, p. 260-261; p. 260 (reluată la p. 261, cu transcriere diferită); vol. III, p. 527 (de două ori, cu transcrieri diferite); p. 558 (de două ori, cu transcrieri diferite); p. 561; vol. IV, p. 278.

²⁹ *Ibidem*, vol. III, p. 364-365; vol. IV, p. 504.

³⁰ *Ibidem*, vol. III, p. 489.

³¹ *Ibidem*, p. 557.

³² *Ibidem*, p. 512; p. 562.

27. Un *Octoih* tipărit la Iași în anul 1749, cumpărat împreună cu ale câteva cărți în anul 1756 de către preotul Gavril Gheorghe de la Sfinții Teodori. Câteva însemnări de mai târziu îl atestă la aceeași biserică în anii 1821 și 1824³⁴.

28. O *Panahidă*, tipărită la Iași în anul 1821, a fost cumpărată doi ani mai târziu de la Mitropolie și dăruită Sfinților Teodori de către preotul Vasile³⁵.

29. O altă *Panahidă*, tipărită la Iași în 1837, a ajuns tot în patrimoniul Sfinților Teodori³⁶.

30. Un *Penticostar*, tipărit la Iași în 1753, era la Sfinții Teodori anterior datei de 28 martie 1767, când pe ultima lui filă s-a semnat Constantin, fiul preotului Nastasă de acolo. Alte însemnări atestă cartea la aceeași biserică și în anii 1820, 1823 sau 1835³⁷.

31. Un *Penticostar* grecesc, tipărit în 1739, era dăruit Sfinților Teodori la 2 octombrie 1836 de către diaconul Maței, fiul preotului Constantin³⁸.

32. O *Psaltire*, cumpărată de la Mitropolie și dăruită Sfinților Teodori la 20 mai 1823 de către preotul Vasile³⁹.

33. *Slujba cuviosului părintelui nostru Dimitrie de la Basarabov*, o carte cumpărată la 12 iulie 1817 de către coconul Ștefănică și donată, cel mai probabil, bisericii Sfinților Teodori unde se găsea și un secol mai târziu⁴⁰.

34. Un *Strastnic*, desfăcut dintr-un *Triod* tipărit la Râmnic în anul 1731 și legat separat în 1747 de către tipograful Duca Sotirioviici. A ajuns la Sfinții Teodori la 22 martie 1761 când a fost dăruit de Toma neșăuțor din Târgul de Sus și de fratele acestuia, Vasile⁴¹.

35. Un alt *Strastnic*, tipărit la Blaj în 1804, atestat la Sfinții Teodori în 1824 de însemnarea preotului Vasile⁴².

36. Un *Tipicon* tipărit la Iași în 1816. Este atestat la Sfinții Teodori în ziua de 8 iulie 1835 când a fost legat cu cheltuiala lui Gheorghe, fiul unui Gavril Cihurcă⁴³.

37. Un *Triod*, tipărit la Râmnic în anul 1731, cumpărat în anul 1756 de către preotul Gavriil Gheorghiu cu banii lui Ioniță Codrescu și dăruit Sfinților Teodori⁴⁴.

³³ *Ibidem*, vol. IV, p. 124.

³⁴ *Ibidem*, vol. I, p. 263-265; vol. II, p. 18; p. 134; p. 169; p. 192 (reluată la p. 201, cu transcriere diferită); p. 240; p. 277; vol. III, p. 492 (două însemnări diferite); p. 612; vol. IV, p. 123.

³⁵ *Ibidem*, vol. III, p. 512; p. 534; p. 540; p. 545; p. 634.

³⁶ *Ibidem*, vol. IV, p. 167.

³⁷ *Ibidem*, vol. II, p. 33-34; p. 167; vol. III, p. 473 (reluată la p. 474, cu transcriere diferită); vol. IV, p. 119.

³⁸ *Ibidem*, vol. IV, p. 143; p. 270.

³⁹ *Ibidem*, vol. III, p. 540; p. 589.

⁴⁰ *Ibidem*, vol. III, p. 409.

⁴¹ *Ibidem*, I, p. 264; vol. II, p. 466; vol. III, p. 137; p. 590; p. 595; p. 604; vol. IV, p. 135; p. 154; p. 531; Ilie Gheorghită, Gh. Agapie, *Note și însemnări* (1968), p. 317.

⁴² *Însemnări de pe manuscrise*, vol. III, p. 180.

⁴³ *Ibidem*, vol. IV, p. 122.

⁴⁴ *Ibidem*, I, p. 458; p. 547-548, 549 (reluată în vol. II, p. 55, cu transcriere diferită); vol. II, p. 106; vol. III, p. 540.

38. O carte intitulată *Urmare întru Sfânta Duminică a Paștelui*, tipărită la Mănăstirea Neamț în anul 1814, este atestată la Sfinții Teodori de iscălitura aceluiași preot Vasile din 26 iulie 1826⁴⁵.

39. O carte intitulată *Ușa pocăinții*, tipărită la Mănăstirea Neamț în anul 1812, a fost dăruită Sfinților Teodori la 13 decembrie 1823 de ierodiaconul Anastasie, care o cumpărase de la Piatra. În perioada interbelică această carte s-a aflat la biserica Sfântul Vasile din Tătărași⁴⁶.

Pe lângă atestarea apartenenței la lăcașul avut în vedere aici, aproape toate însemnările regăsite pe filele acestor cărți conțin informații, de cele mai multe ori unice, referitoare la **oamenii locului**, precum și la **fapte istorice, evenimente cotidiene** sau **fenomene meteorologice** pe care aceștia le-au considerat demne de a fi menționate.

Din categoria **oamenilor** despre care avem relatări fac parte, în primul rând, cei care au slujit, într-un fel sau altul, sfântului lăcaș, și pentru a căror activitate se poate alcătui o periodizare aproximativă.

Cronologic, primul dintre **preoții** atestați de însemnările de pe cărți este Anastase, cel care la 18 ianuarie 1761, spunea că este „preut nastoiaște [nastoațel = preot principal, n.n.]” la Sfinții Teodori și că slujea aici de 15 ani⁴⁷, adică de prin 1746, ceea ce înseamnă că a fost martor atât la incendiul bisericii de lemn, cât și la zidirea celei noi. Din câte se pare era încă preot aici la 28 martie 1767, pe când fiul său, Constantin, a însemnat pe fila unui *Penticostar* că se afla departe de București⁴⁸.

În aceeași vreme, preot era și Gavril, fiul lui Gheorghii, care, în anul 1756, cumpăra pentru biserică, cu banii lui Ioniță Codrescu, patru cărți (*Triod, Strastnic, Octoih, Ceaslov*)⁴⁹. Documentele ieșene îl atestă pe Gavril ca preot aici încă din 1748⁵⁰, el trecând la Domnul înaintea datei de 25 ianuarie 1765⁵¹. Tot în actele vremii găsim că soția lui s-a numit Sanda și că a avut patru copii – Vasile, Andrei, Ștefan și Ileana, aceasta din urmă fiind căsătorită cu Enache, și el slujitor al altarului de la biserica Sfinților Teodori în jurul anului 1765⁵², negăsit în însemnările noastre.

Un alt preot despre care aflăm de pe filele acestor cărți s-a numit Toader. Acesta și-a desfășurat activitatea aici în deceniul al nouălea din veacul XVIII, fiind atestat documentar la 5 mai 1784⁵³, dar și patru ani mai târziu când, impresionat de evenimentele la care a fost martor, la 8 aprilie 1788, a notat pe paginile unui

⁴⁵ *Ibidem*, vol. III, p. 558.

⁴⁶ *Ibidem*, vol. IV, p. 66.

⁴⁷ *Ibidem*, vol. II, p. 106.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 167.

⁴⁹ *Ibidem*, vol. I, p. 547-549; vol. II, p. 55.

⁵⁰ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. V, editate de Ioan Caproșu, Iași, 2001, p. 356-357, nr. 578.

⁵¹ *Ibidem*, vol. VI, editate de Ioan Caproșu, Iași, 2004, p. 556-557, nr. 630.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*, vol. VIII, editate de Ioan Caproșu, Iași, 2006, p. 280-282, nr. 209.

Strastnic „să să știe de când au venit nemții în Iași, în zilele lui Alixandru Ipsilanti voievod, domnu Țării Moldovii, și l-au luat și l-au dus la (mai) marele nemților. Și când au venit, au fost Sâmbăta lui Lazăr, sara, după toacă, ap(rilie) 8. La cari am privit din clopotniță, că el au venit despre (Șorogari)”⁵⁴.

Deși nu și-a datat niciodată însemnările, probabil, spre sfârșitul veacului al XVIII, a slujit la Sf. Teodori și preotul Gheorghe care a scris pe câteva cărți despre o eclipsă din anul 1696, despre venirea lui Petru cel Mare la Iași, în 1711, despre invazia cătanelor din vremea lui Mihai vodă Racoviță și despre foametea care i-a urmat acesteia⁵⁵; despre intrarea moscalilor în Iași din septembrie 1769⁵⁶ și despre venirea la Iași a lui Constantin vodă Moruzi la „let 1777 noiemb(rie) 24, vineri spre sâmbătă, la 4 ceasuri de noapte”⁵⁷.

Primul preot din secolul al XIX-lea despre care aflăm este Grigorie. În mod elocvent, la 20 iunie 1803, el a notat pe fila unui *Minei* ca „Să să știe de cându am venit eu la biseric(a) Sf(â)ntului Teodor Tiron, în orașul Iașului, în Târgul de Sus, ca s(â) slujăscu cele preuțăști”⁵⁸.

La 12 iulie 1817 la Sf. Teodori slujea popa Gheorghiu care s-a iscălit pe una dintre filele lucrării intitulate *Slujba cuviosului părintelui nostru Dimitrie de la Basarabov*⁵⁹. Între anii 1817 și 1826, preotul Vasile de la Sf. Teodori a ținut să noteze pe toate cărțile lăcașului apartenența lor la biserică în care a fost duhovnic cel puțin un deceniu⁶⁰.

În vara anului 1821 un corp de oaste turcesc a prădat biserica Curelari, pe atunci biserică filială a Sfinților Teodori. Conform mai multor însemnări, preotul Ioan Radovici⁶¹ de la Curelari, „cu multă frică și primejdie de viață”⁶², a răscumpărat o parte dintre cărțile furate. Un an mai târziu, mai exact la 12 august 1822⁶³, biserica Curelarilor a căzut pradă flăcărilor datorită exceselor săvârșite de ieniceri⁶⁴. Cel mai probabil acum și preotul Ioan s-a mutat cu slujirea la biserică din Târgul de Sus aducând cu el și cărțile dezrobite cu cheltuiala sa.

Alte câteva însemnări îl atestă între anii 1823 și 1826 ca preot la Sf. Teodori și pe Nicolae. Conform celor scrise de acesta, el a intrat preot la 12 mai 1823⁶⁵ și slujea încă aici la 18 august 1826 când a fost botezat fiul său Ion⁶⁶.

⁵⁴ *Ibidem*, vol. II, p. 466.

⁵⁵ *Ibidem*, vol. I, p. 565.

⁵⁶ *Ibidem*, vol. II, p. 192; p. 201.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 277.

⁵⁸ *Ibidem*, vol. III, p. 120-121; p. 161.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 409.

⁶⁰ *Ibidem*, vol. I, p. 263-264; p. 458; vol. II, p. 311; p. 328; vol. III, p. 180; p. 289; p. 328; p. 407; p. 434-435; p. 540; p. 550; p. 554; p. 557-558; p. 595.

⁶¹ *Ibidem*, vol. III, p. 489.

⁶² *Ibidem*, p. 487.

⁶³ Hurmuzaki-Nistor, *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu Hurmuzaki*, vol. XX, *Corespondență diplomatică și rapoarte consulare austriace (1812-1822)*, publicate de Ion I. Nistor, Cernăuți, 1940, p. 742-743, nr. DCCLXXXIV.

⁶⁴ Dan Bădărău, Ioan Caproșu, *op. cit.*, p. 380, nota 89.

⁶⁵ *Ibidem*, vol. III, p. 540.

Ultimul dintre preoții identificați între însemnările cunoscute de noi este Andrei cel care, la 11 noiembrie 1856, nota pe fila Mineiului aferent acelei luni, faptul că s-a cutremurat pământul imediat după miezul nopții⁶⁷.

Însemnările găsite pe filele cărților de aici consemnează și numele câtorva **diaconi**. În ordine cronologică îi putem nominaliza aici pe Dimitrie, care a intrat diacon în ziua de 4 iunie 1826⁶⁸; pe Antonie, ierodiacon ot Sfinții Teodori, probabil un monah din zona Neamțului care la 12 decembrie 1832 și-a însemnat slujirea de la biserica ieșeană pe o carte cumpărată de el din Târgul Pietrei⁶⁹; pe diaconul Gheorghe care, la 12 aprilie 1835, a notat decesul soției lui Iancu Bacalu⁷⁰ și pe diaconul Maftei, fiul preotului Constantin, consemnat aici de propriile înscrisuri la 2 octombrie 1836⁷¹ și la 8 aprilie 1837⁷².

Din aceeași categorie a slujitorilor acestei biserici îi mai găsim atestați câțiva **dascăli**: Constantin, în 1756⁷³; Ioniță Ciornei, în 1790⁷⁴ și Dimitrache, la 10 martie 1820⁷⁵; un **psalt**: Ioan Apostolescu, în 1843⁷⁶ și un **paracliser**: Ioan Stece, în 1843 și 1844⁷⁷.

Din totdeauna, bunăstarea unui lăcaș de închinăciune a depins, în mare măsură, și de numărul și consistența darurilor venite din partea binefăcătorilor care, în urma gesturilor lor, intrau în rândul ctitorilor. Alături de sume de bani, bunuri imobile, veșminte sau obiecte de cult din metale prețioase și cărțile necesare slujirii s-au numărat printre darurile predilecte ale dreptcredincioșilor, oferite pentru a fi pomeniți. De cele mai multe ori, „ca să știe...”, miluitorii își însemnau gestul, în scris, pe paginile cărților dăruite, însă notițele conțineau alături de nume și dată, numeroase alte informații cu caracter istoric precum date genealogice, dregătorii deținute, sume privitoare la prețul cărților sau a reparării lor, nume ale unor tipografi, legători, comercianți etc. Astfel, îi aflăm și pe unii dintre **ctitorii** mireni ai bisericii Sf. Teodori care, cu mai mult sau mai puțin talent, au lăsat mărturie pe cărțile dăruite de ei. Dintre aceștia amintim aici pe câțiva. Unul dintre ei a fost Toader Rață, care, cu soția sa Maranda, la 31 ianuarie 1753, a plătit legarea unui *Octoih* pentru pomenirea lor și a celor morți⁷⁸, iar la 7 decembrie, același an, a cumpărat cu 12 lei de la Toader legător, și a dăruit bisericii, o *Evangelhie* pe care a scris un întreg pomelnic ce cuprinde numele soției, ale părinților și ale copiilor,

⁶⁶ *Ibidem*, p. 595.

⁶⁷ *Ibidem*, vol. IV, p. 504.

⁶⁸ *Ibidem*, vol. III, p. 634.

⁶⁹ *Ibidem*, vol. IV, p. 66.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 119.

⁷¹ *Ibidem*, p. 143.

⁷² *Ibidem*, p. 154.

⁷³ *Ibidem*, vol. I, p. 458.

⁷⁴ *Ibidem*, vol. II, p. 487.

⁷⁵ *Ibidem*, vol. III, p. 473-474.

⁷⁶ *Ibidem*, vol. IV, p. 270; p. 281.

⁷⁷ *Ibidem*, vol. IV, p. 260; p. 282; p. 294.

⁷⁸ *Ibidem*, vol. II, p. 18; p. 134.

urmat de un lung și înfricoșător blestem⁷⁹. Doi ani mai târziu, în 1755, *Evanghelia* dăruită de Toader Rață a fost ferecată cu cheltuiala giupânului Trifan și a giupânesei sale Maria⁸⁰.

În anul 1756, cu banii lui Ioniță Codrescu, preotul Gavril, fiul lui Ghiorghii, a cumpărat patru cărți: un *Triod*, un *Strastnic*, un *Octoih* și un *Ceaslov*⁸¹. La 22 martie 1761 „Toma neguțătorul den Târgul de Sus și cu frate-său Vasile”, au dăruit bisericii un *Strastnic* tipărit la Iași⁸². În vara anului 1765, un *Octoih* de la Sf. Teodori a fost legat cu toată cheltuiala lui Ion Ciulei și a soției sale Maria⁸³. La 10 aprilie 1776, diaconul Ștefan, împreună cu diaconița Ioana, au dăruit, pentru pomana părinților și a lor, o *Cazanie*, sau, după însemnarea lor, o „carte ce să numești *Citealună*”⁸⁴. Urmare a îndelungatei utilizări, aceasta fost legată din nou cu cheltuiala starostelui Nistor, „în zilele luminatului domnului Alexandru Moruz voievod”, la puțină vreme după cea de-a treia sa înscăunare pe tronul Moldovei, la 21 octombrie 1806⁸⁵. „Ca să fie spre pomenirea celor răposați și spre sănătatea viilor”, la 30 martie 1824, Gavriil făclierul a închinat altarului Sfinților Teodori un *Minei* pe luna iunie⁸⁶. Din 8 iulie 1835 datează însemnarea lui Gheorghe, feciorul lui Gavriil Cihurcă, prin care declara că a plătit legarea unui *Tipicon* al bisericii, „pentru păcatele mele și a tot neamul meu”⁸⁷.

Câteva însemnări de la începutul anului 1843 atestă faptul că pentru achiziționarea unei cărți era nevoie, uneori, de efortul financiar al mai multor persoane. Astfel, găsim că, pentru a fi dăruit Sfinților Teodori un *Antologhion* tipărit la Iași în anul 1755, au contribuit cu 32 de lei Iordache Zagori și, cu 40 de lei, serdarul Constantin Popovici⁸⁸. Un alt ctitor găsit în însemnările noastre este spătarul Iancu Alexandrescu care, prin intermediul economului Dimitrie Voișălu, a dăruit bisericii din Târgul de Sus un *Ceaslov*⁸⁹.

Paginile acestor cărți au constituit, totodată, și suportul material pe care cei ce le-au avut la îndemână, în genere apropiați ai lăcașului, au notat propriile gânduri, sentimente, trăiri, dar au semnalat și evenimente ieșite din sfera cotidianului, unele cu reală importanță istorică. Dintre toate aceste semnalări vom oferi doar câteva exemple. Astfel, din categoria informațiilor privitoare la biserica avută în vedere, la mahalaua în care ființa aceasta, dar și la orașul Iași, reținem unele însemnări ce amintesc, cu detalii cronicărești, câteva **incendii** de proporții. Pe filele unui vechi *Ceaslov*, se găsește scris că la „1776 noiembrie 14, luni, au

⁷⁹ *Ibidem*, vol. II, p. 190; vol. IV, p. 548.

⁸⁰ *Ibidem*, vol. II, p. 43.

⁸¹ *Ibidem*, vol. I, p. 547-549.

⁸² Ilie Gheorghiiță, Gh. Agapie, *Note și însemnări* (1968), p. 317.

⁸³ *Însemnări de pe manuscrise*, vol. I, p. 264.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 252.

⁸⁵ *Ibidem*, vol. III, p. 216.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 554.

⁸⁷ *Ibidem*, vol. IV, p. 122.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 265-266; p. 269.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 443.

arsu Târgul de Susu și Sfântul Thiodor⁹⁰, eveniment despre care nu cunoaștem să fi fost semnalat de alte surse. Într-o altă carte s-a scris ca „să știe de când au ars Ulița Mare. Ș-au început de la casăle lui Ilie Smăul până la Sf(ântul) Costantin, și au ars 4 bisărici: bisărica Tolpălărie, Mitropolii, Sf(ântul) Neculai, Sf(ântul) Costantin [...]. 1827 iulie 19, marți, spre Sf(ântul) Ilie⁹¹. Autorul a mai precizat că incendiul a reizbucnit după o săptămână, dar și că nu a plouat vreme de trei luni. Un alt incendiu din apropierea Sf. Teodori s-a produs la 23 iulie 1840 când „au ars focul în Târgul de Sus dughenile lipovinești⁹². Un alt eveniment din preajma zidurilor bisericii, notat în una dintre cărți, a avut loc la 8 februarie 1821 „când s-au tăiatu turcii înspre sfânt Teu(dor)⁹³ „de cătră volanterii greci aice în orașul Iași⁹⁴.

Extrem de interesante și de bogate în detalii sunt și descrierile realizate de apropiații bisericii a unor **fenomene meteorologice sau naturale** ieșite din comun. De pildă, o vreme neobișnuită a fost între anii 1817-1818 „când n-au fost iarnă, nici omăt, ce au fost cald până în Postul Mare⁹⁵. Despre o eclipsă aflăm că s-a petrecut la 8 aprilie 1837 „sara la 2 ceasuri di noapte s-au întunecat luna în sânge și au ținut pâr la 12 ciasuri spre zî, gioi spre vineri⁹⁶.

Din același tip de notițe aflăm și despre mai multe **cutremure de pământ**, fenomen des întâlnit în însemnările vremii. Cronologic, o primă consemnare este a seismului din 26 martie 1790, „când s-au cutremurat pământul [...] la doi ceasuri din noapte, marți sara, a treia după Paști, în Săptămâna luminată, și au fost cutremur foarte mari. Întâiu au venit mai încet, iar al doile au venit și mai târșor și păre că a să mai încetezi, iar al triile rându așa au venit, cât să spăriesă oamenii foarte tari, precum să n-a mai înceta⁹⁷. Alte asemenea fenomene au fost consemnate la 14 octombrie 1802, „la opt ceasuri făr un sfert, în ziua de Sfânta Paraschiva”, când „multi bisărici și casi au stricat și au zdrobit⁹⁸; la 18 iulie 1818, „la noai ceasuri din zi⁹⁹; la 25 aprilie 1823, „la 10 ceasuri din zi, în vremea toacei¹⁰⁰; în august 1826¹⁰¹ și la 11 noiembrie 1856, „noaptea, la unu după douăsprezece¹⁰².

O altă categorie de însemnări o reprezintă cea care conține **mărunte istorisiri, întâmplări cu caracter personal** ale scriitorului sau simple **încercări de condei**. Câteva dintre acestea au aparținut, de pildă, preotului Nicolae care, la 18 august 1826, nota cu bucurie că „s-au botezat fiul nostru Ion¹⁰³; a unui tânăr

⁹⁰ *Ibidem*, vol. II, p. 260.

⁹¹ *Ibidem*, vol. III, p. 611.

⁹² *Ibidem*, vol. IV, p. 224.

⁹³ *Ibidem*, vol. III, p. 492.

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ *Ibidem*, vol. III, p. 427.

⁹⁶ *Ibidem*, vol. IV, p. 154.

⁹⁷ *Ibidem*, vol. II, p. 487-488.

⁹⁸ *Ibidem*, vol. III, p. 145-146.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 434-435.

¹⁰⁰ *Ibidem*, vol. II, p. 514.

¹⁰¹ *Ibidem*, vol. III, p. 595.

¹⁰² *Ibidem*, vol. IV, p. 504.

¹⁰³ *Ibidem*, vol. III, p. 595.

care a mărturisit despre „o bătaie ce am primit înainte Sfântului Teodor pentru obrăznicii, care am îndrăznit de am suduit pe părinteli Necolai ot Sf(â)nt Teodor” în data de 5 aprilie 1826¹⁰⁴; a lui Gheorghe David care a scris, ca „să să știe cându am vinitu la S(fântul) Teodor, anul 1833 iunii 26 zile și la anul 1836 ghenarii 26 zili m-am însuratu”¹⁰⁵; a dascălului Gheorghe care a notat despre decesul soției lui Iancu Băcalu, din 12 aprilie 1835, în Săptămâna Luminată¹⁰⁶. Mai menționăm doar mărturisirea unui păcătos regăsită pe fila unui *Minei*: „Cercat-am acest condei, ca să văz cum scrii; cond(e)iul scrie foarte bine, iar mâna nu umblă bine”¹⁰⁷.

Această întreprindere mărunță, dar extrem de migăloasă, de a identifica inventarul de carte al unui biserici, precum și utilizarea tezaurului de informații pe care le oferă însemnările pentru a fi reconstituite fărâme din istoria locului, poate fi extinsă, cu mai mult sau mai puțin succes, și asupra altor lăcașuri de închinăciune din Iași sau de aiurea. Deși nu au valoarea istorică a celor din veacurile mai vechi, și aceste însemnări care au stat la baza articolului nostru, mărturii unice ori mărturii secundare pentru întâmplări deja cunoscute, constituie o cronică mică a lăcașului din Târgul de Sus al Iașilor. Toate acestea adunate, ordonate și interpretate temeinic, pun în valoare mesajul oamenilor de demult pe care l-au încredințat, cândva, în scris: „Ca să să știe...”.

Fragments from the history of the Church of Saints Teodori from Iași through notes from the past

Abstract

The handwritten or printed book has been a precious cultural and material heritage in the past. Not infrequently, the people of those times, whether they were private individuals or members of communities and institutions, took care to write down the books, as patrimonial goods, in wills, dowry sheets, wealth registers and inventories. This movable patrimony, perishable and always affected by disturbances of any kind, is today an important historical source, both by the existence of these books and by the impressive treasure of information offered by the notes on their pages. Our main objective is to make an inventory of the books that constituted, in the 18th-19th centuries, the patrimony, probably lost today, of the church of Saints Teodori from Iași. With the help of the notes on their pages, we also tried to reconstruct some fragments of the history of the church from the Târgul de Sus area of Iași.

Keywords: Iași; St. Teodori Church; mahalle Muntenimea; old books; notes.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 589.

¹⁰⁵ *Ibidem*, vol. IV, p. 135.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 119.

¹⁰⁷ *Ibidem*, vol. II, p. 514.

ABREVIERI

<i>AARMSI</i>	= Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice
<i>AARMSL</i>	= Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Literare
<i>AARPAD</i>	= „Analele Academiei Române”, seria II, București, 1879-1916
<i>AA.SS.</i>	= <i>Acta Sanctorum</i> , ed. Bollandisti, III ^a edițiune, Parigi 1863-1870
<i>AB</i>	= Arhivele Basarabiei
<i>ACNSAS</i>	= Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității
<i>AE</i>	= L'Année Epigraphique, Paris
<i>AIR</i>	= Arhiva Istorică a României
<i>AIAC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj
<i>AIIAI</i>	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”, Iași
<i>AIIC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie Cluj
<i>AIINC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj
<i>AIIX</i>	= Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, Iași
<i>ALIL</i>	= Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară, Iași
<i>ALMA</i>	= <i>Archivum Latinitatis Medii Aevi</i> . Genève.
<i>AM</i>	= Arheologia Moldovei, Iași
<i>AMAE</i>	= Arhiva Ministerului Afacerilor Externe
<i>AmAnthr</i>	= American Anthropologist, New Series, Published by Wiley on behalf of the American Anthropological Association
<i>AMM</i>	= Acta Moldaviae Meridionalis, Vaslui
<i>AMMB</i>	= Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași
<i>AMN</i>	= Acta Musei Napocensis
<i>AMR</i>	= Arhivele Militare Române
<i>AMS</i>	= Anuarul Muzeului din Suceava
<i>ANB</i>	= Arhivele Naționale, București
<i>ANC</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Județean Cluj
<i>ANDMB</i>	= Arhivele Naționale. Direcția Municipiului București
<i>ANG</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Județean Galați
<i>ANI</i>	= Arhivele Naționale, Iași
<i>ANIC</i>	= Arhivele Naționale Istorice Centrale
<i>ANR-Cluj</i>	= Arhivele Naționale, Cluj-Napoca
<i>ANR-Sibiu</i>	= Arhivele Naționale, Sibiu
<i>ANRM</i>	= Arhivele Naționale ale Republicii Moldova, Chișinău
<i>ANRW</i>	= Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, Berlin-New York
<i>ANSMB</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Municipiului București
<i>ANV</i>	= Arhivele Naționale, Vaslui
<i>AO</i>	= Arhivele Olteniei
<i>AP</i>	= Analele Putnei
<i>APH</i>	= Acta Poloniae Historica, Varșovia
<i>AqLeg</i>	= <i>Aquila Legionis. Cuadernos de Estudios sobre el Ejército Romano</i> , Salamanca
<i>AR</i>	= Arhiva Românească
<i>ArchM</i>	= Arhiva Moldaviae, Iași
<i>ArhGen</i>	= Arhiva Genealogică
„Arhiva”	= „Arhiva”. Organul Societății Științifice și Literare, Iași
<i>ArhMold</i>	= Arheologia Moldovei
<i>ASRR</i>	= Arhiva Societății Române de Radiodifuziune
<i>AȘUI</i>	= Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași

- ATS = Ancient Textile Series, Oxbow Books, Oxford și Oakville
 AUAIC = Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
 AUB = Analele Universității „București”
 BA = *Biblioteca Ambrosiana*, Roma, Città Nuova Editrice
 BAR = Biblioteca Academiei Române
 BArchB = Bundesarchiv Berlin
 BAR int. ser. = British Archaeological Reports, International Series
 BBR = Buletinul Bibliotecii Române
 BCIR = Buletinul Comisiei Istorice a României
 BCMI = Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice
 BCU-Iași = Biblioteca Centrală Universitară, Iași
 BE = Bulletin Epigraphique
 BF = Byzantinische Forschungen, Amsterdam
 BJ = Bonner Jahrbücher, Bonn
 BMI = Buletinul Monumentelor Istorice
 BMIM = București. Materiale de istorie și muzeografie
 BNB = Biblioteca Națională București
 BNJ = Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher
 BOR = Biserica Ortodoxă Română
 BS = Balkan Studies
 BSNR = Buletinul Societății Numismatice Române
 ByzSlav = Byzantinoslavica
 CA = Cercetări arheologice
 CAI = Caiete de Antropologie Istorice
 CartNova = *La ciudad de Carthago Nova 3: La documentación epigráfica*, Murcia
 CB = Cahiers balkaniques
 CC = Codrul Cosminului, Suceava (ambele serii)
 CCAR = Cronica cercetărilor arheologice din România, CIMEC, București
 CCh = *Corpus Christianorum*, Turnhout
 CChSG = *Corpus Christianorum. Series Graeca*
 CCSL = *Corpus Christianorum Series Latina*, Turnhout, Brepols
 CDM = *Catalogul documentelor moldovenești din Arhivele Centrale de Stat*, București, vol. I-V; supl. I.
 CDȚR = *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului*, București, vol. II-VIII, 1974-2006
 Chiron = Chiron: Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts, 1971
 CI = Cercetări istorice (ambele serii)
 CIL = *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berlin
 CL = Cercetări literare
 CLRE = *Consuls of the Later Roman Empire*, eds. R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, Atlanta, 1987
 CN = Cercetări Numismatice
 CNA = Cronica Numismatică și Arheologică, București
 CSCO = *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium*, Louvain
 CSEA = *Corpus Scriptorum Ecclesiae Aquileiensis*, Roma, Città Nuova Editrice
 CSEL = *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, Wien, De Gruyter
 CSPAMI = Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Centrale, Pitești
 CT = Columna lui Traian, București
 CTh = *Codex Theodosianus*. Theodosiani, Libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis, I, edidit adsumpto apparatu P. Kruegeri, Th. Mommsen, Hildesheim, 1970-1971
 Cv.L = Convorbiri literare (ambele serii)

„Dacia”, N.S.	= Dacia. Nouvelle Série, Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București
DANIC	= Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale
DGAS	= Direcția Generală a Arhivelor Statului
DI	= Diplomatarium Italicum
DIR	= <i>Documente privind istoria României</i>
DIRRI	= <i>Documente privind Istoria României. Războiul pentru Independență</i>
DOP	= Dumbarton Oaks Papers
DTN	= <i>Din trecutul nostru</i> , Chișinău
DRH	= <i>Documenta Romaniae Historica</i>
EB	= Études Balkaniques
EBPB	= Études byzantines et post-byzantines
EDCS	= <i>Epigraphik-Datenbank Clauss-Slaby</i> (http://www.manfredclauss.de/)
EDR	= <i>Epigraphic Database Roma</i> (http://www.edr-edr.it/default/index.php)
EpigrAnat	= Epigraphica Anatolica, Münster
ERAsturias	= F. Diego Santos, <i>Epigrafiya Romana de Asturias</i> , Oviedo, 1959.
Gerión	= Gerión. Revista de Historia Antigua, Madrid
GB	= Glasul Bisericii
GCS	= <i>Die Griechischen Christlichen Schriftsteller</i> , Leipzig, Hinrichs, 1897-1969
GLK	= <i>Grammatici Latini Keil</i>
HEp	= <i>Hispania Epigraphica</i> , Madrid
„Hierasus”	= <i>Hierasus</i> . Anuarul Muzeului Județean Botoșani, Botoșani
HM	= Heraldica Moldaviae, Chișinău
HU	= Historia Urbana, Sibiu
HUI	= Historia Universitatis Iasiensis, Iași
IDR	= <i>Inscripțiile din Dacia romană</i> , Bucurști-Paris
IDRE	= <i>Inscriptions de la Dacie romaine. Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie</i> , I-II, Bucarest, 1996, 2000
IGLN	= Inscriptions grecques et latines de Novae, Bordeaux
IGLR	= <i>Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România</i> , București, 1976
ILLPecs	= Instrumenta Inscripta Latina. <i>Das römische Leben im Spiegel der Kleininschriften</i> , Pecs, 1991
ILAlg	= <i>Inscriptions latines d'Algérie</i> , Paris
ILB	= <i>Inscriptiones Latinae in Bulgaria repertae. Inscriptiones inter Oescum et Iatrum repertae</i> , Sofia, 1989
ILD	= <i>Inscripții latine din Dacia</i> , București
ILN	= <i>Inscriptions latines de Novae</i> , Poznan
ILLPRON	= <i>Inscriptionum Lapidarium Latinarum Provinciae Norici usque ad annum MCMLXXXIV repertarum indices</i> , Berlin, 1986
ILS	= <i>Inscriptiones Latinae Selectae</i> , 1892
IMS	= <i>Inscriptiones Moesiae Superioris</i> , Belgrad
IN	= „Ioan Neculce”. Buletinul Muzeului Municipal Iași
ISM	= <i>Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine</i> , București, vol. I-III, 1983-1999
JGO	= Jahrbücher für Geschichte Osteuropas
JL	= Junimea literară
JRS	= The Journal of Roman studies, London
LR	= Limba română
MA	= Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț
MCA	= Materiale și cercetări arheologice
MEF	= <i>Moldova în epoca feudalismului</i> , vol. I-XII, 1961-2012, Chișinău
MEFRA	= <i>Mélanges de l'École française de Rome: Antiquité</i> , Roma

- MGH = *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum auspiciis societatis aperiendis fontibus rerum Germanicarum medii aevi*, Berlin 1877-
 MI = Magazin istoric, București
 MIM = Materiale de istorie și muzeografie
 MM = Mitropolia Moldovei
 MMS = Mitropolia Moldovei și Sucevei
 MN = Muzeul Național, București
 MO = Mitropolia Olteniei
 MOF = Monitorul Oficial al României
 Navarro = M. Navarro Caballero, *Perfectissima femina. Femmes de l'elite dans l'Hispanie romaine*, Bordeaux, 2017.
 NBA = *Nuova Biblioteca Agostiniana*, Roma, Institutum Patristicum Augustinianum
 NDPAC = *Nuovo Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*, I, A-E, 2e edizione, Marietti, 2006; III, P-Z, 2e edizione, Marietti, 2008
 NEH = *Nouvelles études d'histoire*
 OI = Opțiuni istoriografice, Iași
 OPEL = *Onomasticon provinciarum Europae latinarum*, vol. I-IV, Budapesta-Viena, 1994-2002
 PG = *Patrologiae cursus completus, Series Graeca*, ed. J.-P. Migne, Paris, 1886-1912
 PIR = *Prosopographia Imperii Romani. Saec. I.II.III*, editio altera, Berlin.
 PLRE = *Prosopography of the Later Roman Empire*, 3 vol., eds. A. H. M. Jones, J. R. Martindale, and J. Morris, Cambridge, 1971-1992
 RA = Revista arhivelor
 RBAR = Revista Bibliotecii Academiei Române, București
 RC = Revista catolică
 RdI = Revista de istorie
 REByz = *Revue des Études Byzantines*
 RER = *Revue des études roumaines*
 RESEE = *Revue des études Sud-Est européennes*
 RHP = *Die römischen Hilfstruppen in Pannonien während der Prinzipatszeit. I: Die Inschriften*, Viena
 RHSEE = *Revue historique de Sud-Est européen*
 RI = Revista istorică (ambele serii)
 RIAF = Revista pentru istorie, arheologie și filologie
 RIB = *Roman Inscriptions of Britain*, Londra
 RIM = Revista de Istorie a Moldovei, Chișinău
 RIR = Revista istorică română, București
 RIS = Revista de istorie socială, Iași
 RITL = Revista de istorie și teorie literară
 RIU = *Die römischen Inschriften Ungarns*, Budapesta
 RJMH = *The Romanian Journal of Modern History*, Iași
 RM = Revista muzeelor
 RMD = *Roman Military Diplomas*, Londra
 RMM = *Römische Militärdiplome und Entlassungsurkunden in der Sammlung des Römisch-Germanischen Zentralmuseums*, Mainz
 RMM-MIA = Revista muzeelor și monumentelor, seria Monumente istorice și de artă
 RMR = Revista Medicală Română
 RRH = *Revue roumaine d'histoire*
 RRHA = *Revue roumaine de l'histoire de l'art*
 RRHA-BA = *Revue Roumaine d'Histoire de l'Art. Série Beaux Arts*
 RSIAB = Revista Societății istorice și arheologice bisericesti, Chișinău
 Rsl = Romanoslavica

<i>SAHIR</i>	= Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae, București
<i>SAI</i>	= Studii și Articole de Istorie
<i>SCB</i>	= Studii și cercetări de bibliologie
<i>Sch</i>	= <i>Sources Chrétiennes</i> , Paris
<i>SCIA</i>	= Studii și cercetări de istoria artei
<i>SCIM</i>	= Studii și cercetări de istorie medie
<i>SCIV/SCIVA</i>	= Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie)
<i>SCN</i>	= Studii și Cercetări Numismatice, București
<i>SCȘI</i>	= Studii și cercetări științifice, Istorie
<i>SEER</i>	= The Slavonic and East European Review
<i>SHA</i>	= <i>Scriptores Historiae Augustae</i>
<i>SJAN</i>	= Serviciul Județean al Arhivelor Naționale
<i>SMIC</i>	= Studii și materiale de istorie contemporană, București
<i>SMIM</i>	= Studii și materiale de istorie medie, București
<i>SMIMod</i>	= Studii și materiale de istorie modernă, București
<i>SOF</i>	= Südost-Forschungen, München
<i>ST</i>	= Studii Teologice, București
<i>StAntArh</i>	= Studia Antiqua et Archaeologica, Iași
<i>T&MBYZ</i>	= <i>Travaux et Mémoires du Centre de recherches d'histoire et de civilisation byzantines</i>
<i>ThD</i>	= Thraco-Dacica, București
<i>TR</i>	= Transylvanian Review, Cluj-Napoca
<i>TV</i>	= Teologie și viața, Iași
<i>ZPE</i>	= Zeitschrift für Papyralogie und Epigraphik
<i>ZSL</i>	= Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde